

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB
1953

With Summaries in English

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1953

With Summaries in English

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1953

Forside: Stendysse ved Torup på Mols

Redaktion:
P. V. GLOB

Copyright 1953
by
Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark
by
Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

Clicheer:
Hammerschmidt — Århus

INDHOLD

<i>Karl Martin Nielsen: Kuml</i>	7
<i>Holger Rasmussen: Hasselø-egen</i>	15
<i>Hans Norling-Christensen: Vestlandskedler og malede glas</i> ...	47
<i>Povl Simonsen: To djurslandske mosefund</i>	61
<i>Hans Christiansson: Jellingestenens bildvärld</i>	72
<i>Oscar Marseen: Fangstfolk på Selbjerg</i>	102
<i>Grantzau, Marseen og Riismøller: Melleholm</i>	121
<i>Hans Neumann: Et løveglas fra Rinlandet</i>	137
<i>C. J. Becker: Stenaldergrav fra Gabøl</i>	155
<i>Kristian Jeppesen: En græsk pyxis fra Homers tidsalder</i>	165
<i>Niels Thomsen: Om en vestjysk stald</i>	171
<i>Thorkild Ramskou: Ragnarok</i>	182
Jysk Arkæologisk Selskab	193

STENALDERGRAV FRA GABØL

med stridsøkser af jysk og svensk type

AF C. J. BECKER

Yngre stenalder er mere end nogen anden oldtidsperiode præget af forskellige kulturgrupper, som forskningen efterhaanden har kunnet udskille. Bag hver gruppe skjuler sig antagelig et folk eller en stamme, og det er et af arkæologiens store maal at kunne skildre de enkelte stammers kulturhistorie og at studere dem i forhold til hinanden og den omgivende natur. Men med primitive bonde- og hyrdefolk i fjern, forhistorisk tid er en saadan opgave lettere formuleret, end den er løst. De sikre resultater i vor viden om disse folk er i virkeligheden faa og endnu alt for utilstrækkelige, ja, man er end ikke naaet til enighed om saa væsentlige ting som at kunne fastlægge de enkelte kulturgrupper tidsmæssigt i forhold til hinanden. Ethvert fund, som viser direkte forbindelse mellem to (eller flere) af de nordiske stenalderkulturer, har derfor krav paa særlig opmærksomhed. Det er et saadant fund, som skal omtales nedenfor, en enkeltgrav med to vaabenøkser hørende til hver sin gruppe af de saakaldte stridsøkse- eller enkeltgravskulturer.

Det vigtige fund er – til alt held – fremkommet ved sagkyndig undersøgelse, da museumsinspektør Hans Neumann for Haderslev Amts Museum i 1939 udgravede en overpløjet høj ved Gabøl i Nustrup sogn¹). Fra egnen kendes i forvejen enkeltgrave med baade ældre og yngre oldsager. Højens²) beliggenhed er typisk: paa den jævne skraaning mod Gelaans dal. Ved undersøgelsens begyndelse var den stærkt nedpløjet, og under markarbejde var der tidligere brækket mange sten op, saa den kun viste sig som en ca. 0,5 m høj og ca. 12 m bred tomt.

Som følge af den stærke ødelæggelse kunde kun en del af højens tilblivelseshistorie afsløres gennem udgravningen. Der var adskillige sekundære begravelser fra bronzealderen i den, men kun anlæggene i højens midte kan gøre krav paa særlig interesse, og det er alene dem, der skal omtales her.

Omtrent midt i højen viste sig en stor stendynge, 5,35 m lang i nv-sø og indtil 2,55 m bred (se fig. 1). Om den har dækket over en eller to

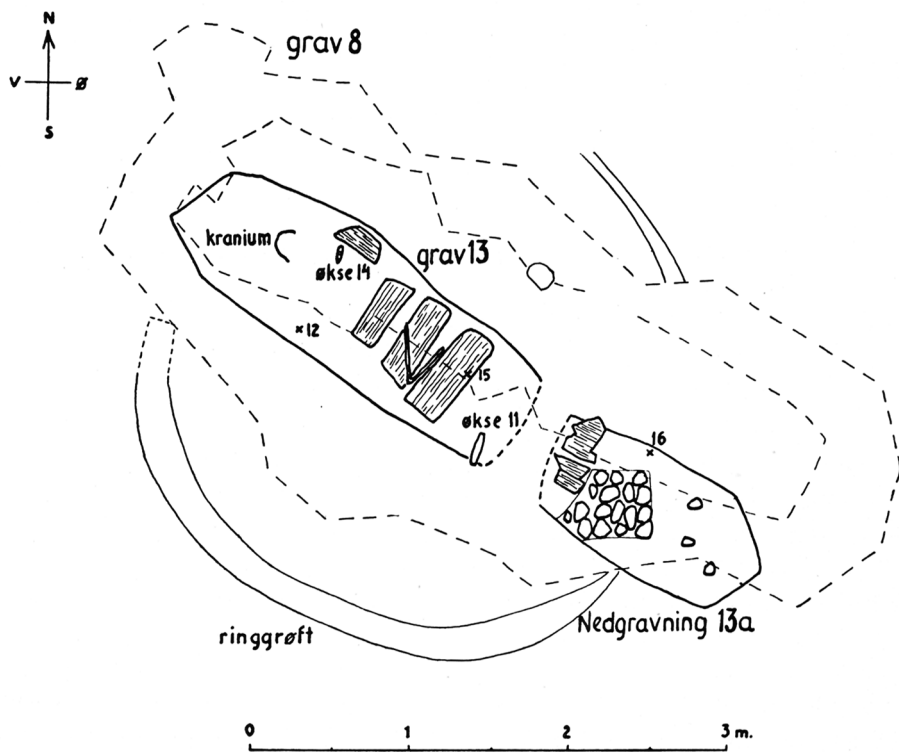

Fig. 1. Plan af de centrale anlæg i høj ved Gabøl.
Plan of central complex in tumulus at Gabøl.
Efter opmåling af H. Neumann.

svære trækister synes ikke helt klart, men af hensyn til det tidligste gravanlæg paa stedet er dette forhold mindre væsentligt. Det afgørende er, at der nederst i stendynge – lige over undergrunden – fandtes en bro-lægning af 0,15 til 0,31 m store, flade sten. Den var ca. 3,70 m lang i nv-sø og 0,65–0,90 m bred. Stenlægningen var nærmest plan og maa have udgjort bunden i en plankebygget grav af sædvanlig bronzealderform. Resten af stenlægningen har dannet dels en svær ramme omkring samme kiste, dels en dækkende dyng af mindre sten, som efter trækistens borttraadnen kom til at hvile direkte paa de andre sten. Graven under stendynge (beretningens grav 8, se tegningen fig. 1) indeholdt hverken oldsager eller skeletrester, men er efter sin type snarest fra ældre bronzealder. Da den, som det skal ses, laa lige over en stenaldergrav, maa man antage, at den i sin tid har været gravet noget ned i en ældre høj.

Efter at stenene fra grav 8 var fjernet, viste der sig et tydeligt fyldskifte i undergrunden, 2,55 m langt i nv-sø og indtil 0,87 m bredt. Til trods for at grav 8 har været anlagt lige over undergrundens sand og helt dækket den ældre nedgravning, syntes den sidstnævnte ikke at være for-

styrret. Fyldskiftet stod med klare grænser; det var (med udgravningsberetningens ord) »til alle sider begrænset af rødgult sand og kendeligt ved sin brune farve og mange kulpartikler«.

Fyldskiftet hørte til en enkeltgrav (nr. 13 paa planen, se fig. 2), der var skaaret 0,10–0,12 m ned i undergrunden, og som maa have udgjort højens primærgrav. Der havde ikke været anvendt sten til den, derimod fandtes lidt forkullet træ. Ved den nordøstre langside saas to steder saadanne rester, antagelig fra en sideplanke med aarer i gravens længderetning. I dens sydøstlige halvdel laa lidt dybere tydelige spor efter tre brede træstykker, hvis aarer gik paa tværs af graven, og som kun kan tolkes som bundplanker. De bevarede dele – kun forkullede træsager kunde selvsagt spores – var indtil 0,61 m lange og 0,15–0,25 m brede. Alle tre planker laa i samme niveau og noget skraat, d. v. s. ca. 0,08 m dybere mod sv end mod nØ. Mellem dem og nedgravningens bund var et ca. 0,05–0,08 m tykt lag sand.

Dels paa nedgravningens bund, dels paa de lige omtalte tværplanker fandtes ganske svage skeletspor, nemlig en rund aftegnning som efter et kramium i gravens nordvestlige ende og ved det svage rester af tand-

Fig. 2. Enkeltgrav fra Gabøl, set fra nordvest. Fyldskiftet er meget utydeligt, men begge stridsøkser ses paa plads. Ringgrøften omkring graven fremtræder som en lys kreds. I baggrunden ses sten i nedgravning nr. 13 a.

Single Grave from Gabøl, from NW. Edge of grave not sharply defined, but both battleaxes in situ. Ringditch around grave can be seen as a lighter circle. In background stones in excavation 13 a.

H. N. fot.

emaille. 0,8 til 1,10 m sydøst herfor saas tilsvarende aftegninger som efter svære, vinkelbøjede knogler fra benene. I hvert fald eet lig har været nedlagt ubrændt og antagelig med bøjede ben, som det er almindeligt i enkeltgrave; men udgravningsberetningens tekst herom er forsigtig, og det siges, at ud over det opmaalte var det iagttagne ikke nok til ad denne vej at fastslaa, hvor mange der var begravet, eller hvordan de var placeret.

At udgraveren udtrykker sig saa forsigtigt om skeletsporene, forstaar man ved at se paa gravgodset. Graven indeholdt nemlig to stridsøkser. I det sydlige hjørne laa økse 11 (fig. 4) med æggen i nø, og saaledes at skaftet har ligget langs gravens side pegende mod nordvest. I det modsatte hjørne fremkom økse 14 (fig. 3); den stod lidt skraat i fylden, men ogsaa her havde skaftet ligget parallelt med gravens langside. Omtrent midt for den sydvestlige side laa en enkelt ravperle (nr. 12, fig. 5 a); en anden ravperle (nr. 15, fig. 5 b) laa oven paa den sydøstlige af de tre bundplanker.

Sydøst for grav 13 og kun adskilt fra denne ved et 0,25 m bredt bælte af tilsyneladende urørt undergrundssand fandtes endnu et fyldskifte, der angav en gammel nedgravning i sandet (se fig. 1). Fyldskiftet, der er betegnet som nr. 13 a, maalte 1,45 m i længden, indtil 0,75 m i bredden og var gravet ca. 0,20–0,22 m ned. Nærmest ved grav 13 fandtes spor af forkullede planker; tre saadanne laa tæt ved siden af hinanden, stærkt skraanende mod sydøst. Det største stykke var ca. $0,30 \times 0,30$ m. Træets aarer gik i retning nv-sø, altsaa modsat de brede bundplanker i grav 13. I resten af fyldskiftet var der kun lidt trækul, derimod en del sten. Noget spor af egentlig gravkonstruktion saas ikke. Omtrent midt for den nordøstlige langside laa ca. 0,10 m over bunden to smaa ravperler (nr. 16, fig. 5 c–d).

Det lykkedes ikke ved udgravningen at komme til klarhed over, hvilken forbindelse nedgravning 13 a havde med grav 13. Det kunde se ud, som om den dannede en slags fortsættelse af sidstnævnte, men der laa som nævnt en zone med, som det syntes, urørt sand mellem dem. Visse ting kunde tyde paa, at der inden for 13 a var spor af forstyrrelse, muligt foretaget ved anlæg af bronzealdergraven. Der kan nævnes baade træstykkernes skraa stilling, den noget dybere nedgravning og de to ravperler, som laa et stykke over bunden, alt sammen ting, der bedst forklares ved at antage en saadan forstyrrelse. Selv om det ikke vil være muligt at naa nogen klar forstaaelse af nedgravningens alder og hele karakter, er det samlede anlæg alt for vigtigt til, at man kan undlade at gøre rede for ogsaa denne del.

Endnu en ting maa nævnes i forbindelse med grav 13, nemlig den ringgrøft, som ses paa fig. 1. Sydvest for graven tegnede den sig meget klart, efter at undergrunden var blottet; mod nordøst kunde den kun

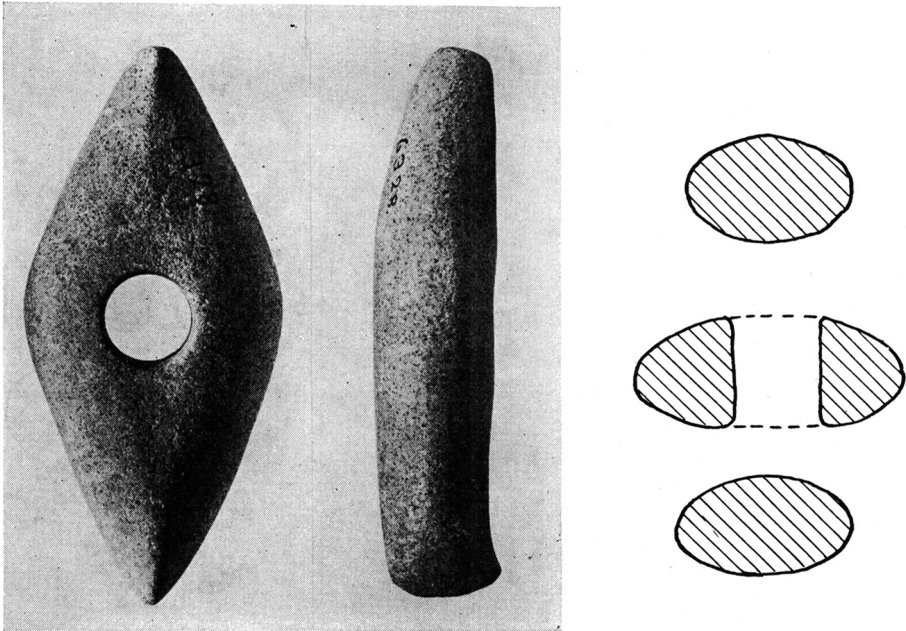

Fig. 3. Stridsøkse af jysk form fra Gabøl. Fra oven og fra siden.
Battleaxe of Jutland type from Gabøl. Top and side view.

ses over en kortere strækning. Den dannede en næsten kredsround nedgravning i sandet, med en indre diameter af ca. 3,15 m. Selve grøften var 0,10–0,20 m bred og var mod sydvest ført indtil 0,45 m ned i ren undergrund. Paa dette sted tegnede den sig som nævnt særlig tydelig, med stejle sider og rund bund.

Ved nedgravning 13 a synes ringgrøften afbrudt, hvad man netop vilde vente med de ovenfor omtalte, senere forstyrrelser. Derimod kunde grøften ikke spores helt ind til grav 13, idet den synes at stoppe allerede et stykke fra den (se fig. 2). Er denne iagttagelse rigtig, maa det betyde, at grøften antagelig er samtidig med grav 13. Det kan i den forbindelse nævnes, at der ikke fandtes spor efter nogen endnu ældre grav paa stedet, til trods for at udgraveren af hensyn til ringgrøften havde sin opmærksomhed henvendt paa denne mulighed.

Gabøl-højens ældste anlæg bestaar saaledes af en enkeltgrav (nr. 13), der har været ført lidt ned i undergrundens sand; i nedgravningen anbragtes planker, antagelig dele af trækisten, hvori den døde hvilede i sovstilling, d. v. s. paa siden og med optrukne ben. Ved hovedet var stridsøkse 14 placeret. Inden for samme nedgravning og i samme niveau som den oprindelige gravbund laa endnu en stridsøkse (11) samt to smaa ravperler (12 og 15). Efter nøje betragtning af fundforholdene maa de tre sidstnævnte sager være nedlagt sammen med den første økse,

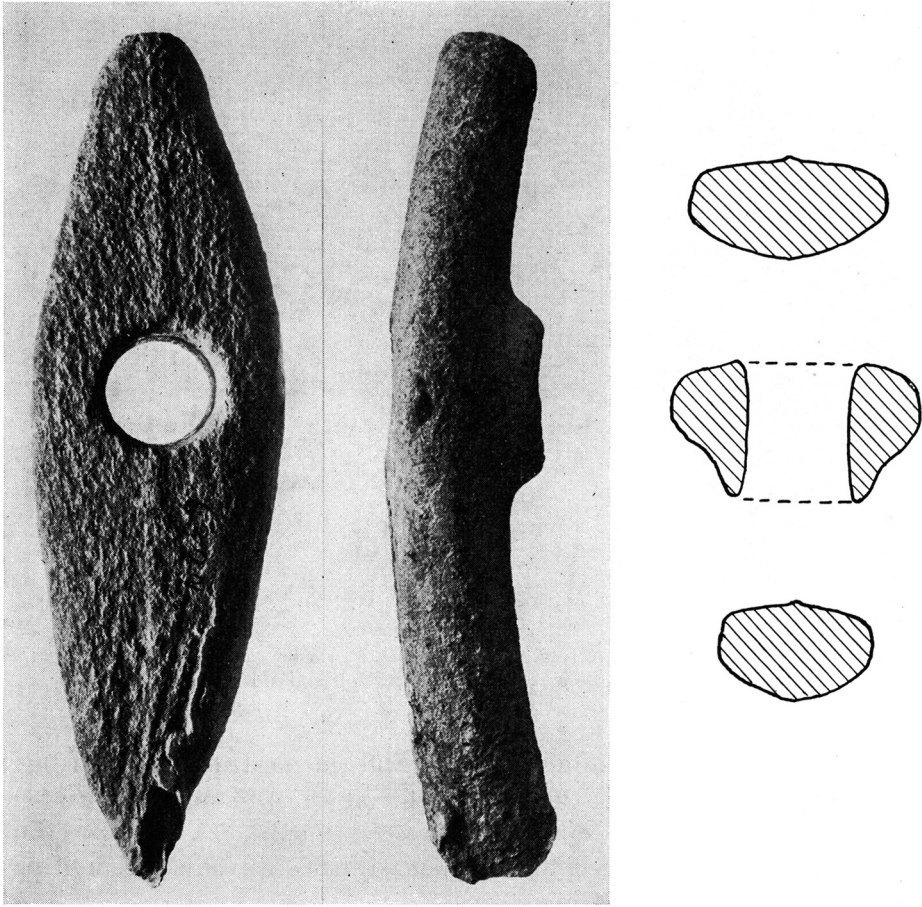

Fig. 4. Svensk baadøkse fra Gabøl. Fra oven og fra siden.
Swedish boat-axe from Gabøl. Top and side view.

men stort flere sikre slutninger synes der ikke at kunne drages. Det vil ikke kunne afgøres, om graven har rummet een eller to begravelser, eller hvor langt den har strakt sig mod sydøst. Det er de noget uklare forhold omkring nedgravning 13 a eller rettere de forstyrrelser, som her synes at have fundet sted, der er aarsag til denne usikkerhed. Der vil ikke være noget i vejen for, at en del af nedgravning 13 a i virkeligheden hører sammen med grav 13, saaledes at graven baade ved sin længde og de to stridsøkser vil kunne opfattes som en dobbeltgrav, hvad udgraveren i sin beretning nærmest er tilbøjelig til. Som allerede nævnt vil det næppe være muligt at komme til bunds i spørgsmaalet, og der maa i denne forbindelse henvises til det, der ovenfor er sagt om skeletsporene; det sikre bevis for tilstedeværelse af to gravlagte kan desværre ikke bringes.

Derimod synes der at være sikkerhed for, at den del af anlægget, som er kaldt grav 13, ikke viser forstyrrelser, og at de her fundne sager maa være nedlagt ved een enkelt lejlighed, saaledes som ogsaa udgraveren har opfattet det. De to stridsøkser maa med andre ord være samtidige.

Økse 14 (fig. 3) er en ordinær jysk enkeltgravsøkse (Glob³ type I 3a), 13,0 cm lang og 6,0 cm bred over skafthullet. Tværsnittet her er nærmest ovalt. Stykket er af almindelig forekommende art fra yngre bundgravstid, og maa karakteriseres som et temmelig lille og jævnt godt udført eksemplar.

Økse 11 (fig. 4) hører til de saakaldte svenske baadøkser. Den er 20,2 cm lang og 5,0 cm bred. Desværre er hele stykket let forvitret, saaledes at den fint slebne overflade kun er bevaret enkelte steder, og flere detaljer nu fremtræder ret utydeligt. Saaledes aner man kun, at der har været udhugget en kraftig liste langs midten af oversiden, og at stykket har været udstyret med nakkeknop, antagelig af konisk form. Oversiden er noget mere flad end undersiden, og smalsiderne er stærkt rundede; smaa partier af den oprindelige overflade, som er bevaret nær øksens midte, angiver, at siderne fra først af har haft denne form.

Det volder lidt mere vanskelighed at placere sidstnævnte økse inden for svensk baadøksekultur. Den passer ikke uden videre ind i noget af de skemaer, som er opstillet – først af Forssander⁴), senest af Oldeberg⁵) – men alligevel skulde der ikke være tvivl om dens relative alder. Afgørende er nakkeknappens udformning og den slanke form; set fra

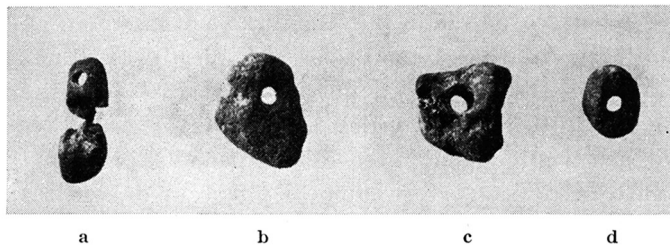

Fig.5. Ravperler fra Gabøl. a-b fra grav 13, c-d fra nedgravning 13 a.
Amber beads from Gabøl. a-b from grave 13, c-d from excavation 13 a.

oven danner øksens to sidelinier en regelmæssig spidsoval figur. Alt det er træk, som viser hen til den sene Vellinge-gruppe (Oldeberg type E), men inden for den er stærkt rundede sidekanter og oversidens liste usædvanlig. Enkelte E-økser viser dog et tilsvarende tværsnit⁶), og paa andre ser man listen⁷), den saakaldte »støbesøm« (der har faaet dette navn, fordi den sandsynligvis efterligner metaløkseres støberande). »Støbesømmen« findes normalt kun paa tidlige baadøkser, men af og til

træffer man som nævnt denne enkelthed selv paa typologisk meget sene stykker⁸).

Paa den anden side kan man ikke angive den relative alder af baadøksen fra Gabøl nærmere end til yngre svensk enkeltgravskultur. Som bekendt savner man næsten helt inden for denne kultur holdepunkter for at skelne mellem forskellige kronologiske grupper med samme sikkerhed som inden for eksempelvis den jyske kultur.

Gravfundet fra Gabøl giver for første gang en direkte kontakt mellem sager fra de to beslægtede enkeltgravskulturer i henholdsvis Jylland og Sverige, og det viser, at yngre bundgravstid i Jylland tidsmæssigt svarer til den sene gruppe baadøkser i Sverige. I forvejen er de svenske former tre gange fundet i enten grave eller høje i Jylland; men kun et af fundene er fremkommet ved sagkyndig undersøgelse, da en svensk stridsøkse af ældre type⁹) fremkom som eneste gravgods i en regulær jysk enkeltgrav i en lav høj ved Tyregodlund (Tyregod sogn, Vejle amt)¹⁰). Graven maa typemæssigt karakteriseres som »bundgrav«, hvad der imidlertid ikke er ensbetydende med nogen sikker datering.

De to sidste fund af svenske økser i jyske grave er desværre for daarlig oplyste til at kunne udnyttes ret meget. Fra gammel tid kendes en økse af ældre form fra Daugaard i Vejle amt¹²), og under sidste krig fandtes i Aalborg en svensk baadøkse nærmest som Oldeberg type C 4 paa samme sted som en tyknakket flintøkse og skaar af et retvægget lerkar¹³). Men heller ikke i dette tilfælde foreligger nærmere oplysninger; man ved saaledes ikke, om sagerne stammer fra een eller flere grave.

Derimod kendes endnu ikke sikre fund af jyske sager i svenske enkeltgrave¹⁴). Set fra den side har man ved en sammenligning af kulturerne maattet ty til rent typologiske studier af enkeltheder ved dels keramik¹⁵) og dels stridsøkser¹⁶); det har ført til ret forskellige opfattelser af de to kulturers indbyrdes alder. Derfor er sikre og direkte kontaktfund saa vigtige baade for dette specielle problem og for vor samlede opfattelse af kulturforholdene i yngre stenalder. Paa den baggrund har det nye fund fra Gabøl sin store betydning, selv om denne i første række er rent videnskabelig.

Hvordan saa den svenske baadøkse i sin tid fandt vej til Sønderjylland, og hvad der skjuler sig af hændelser bag fundet, kan man vist ikke sige noget som helst sikkert om. Men det staar læseren frit for at lade fantasien arbejde videre.

SUMMARY

A Stone Age Grave from Gabøl, with Jutland and Swedish Battleaxes.

In 1939 Haderslev County Museum investigated an overploughed burial tumulus near the village of Gabøl in North Schleswig. In addition to several secondary Bronze Age burials in the outer edges of the tumulus a large stone setting was found in the centre (fig. 1, no. 8), presumably the remains of an Early Bronze Age oak-coffin burial. Under this was found the primary grave of the tumulus, a Single Grave, which appeared as an excavation in the subsoil sand, 2.55 metres long, up to 0.87 metres wide and 0.12 metres deep (fig. 1, no. 13). No stone had been employed, but at the bottom and sides the carbonised remains of a wooden coffin were found. At the bottom of the grave the very faint traces of a least one skeleton were found, lying with its head to the northwest, with somewhat flexed legs. It was impossible to determine with certainty whether one or two persons had been buried in this grave. In the grave, no. 13, two battleaxes were found; in the southern corner lay the axe illustrated in fig. 4, and in the opposite corner that shown in fig. 3. In addition two small amber beads were found (nos. 12 and 15, cf. fig. 5 a-b).

Southeast of grave 13 still another excavation in the subsoil was found, no. 13 a. It was 1.45 metres long, 0.75 metres wide and up to 0.22 metres deep. It contained traces of wooden planks and a number of stones (fig. 2, in background). It has not proved possible to determine with certainty how this excavation should be interpreted. It may belong to grave 13, or may instead be the result of later intrusion; it was in any case covered by the Bronze Age grave no. 8, which was apparently undisturbed.

Even though there thus appear to be points of uncertainty in the interpretation of the grave-complex from Gabøl as a whole, there seems to be no doubt at all that grave 13 was undisturbed, and that the two battleaxes were deposited at the same time. Fig. 3 is a normal Jutland Single-Grave axe from the Late Ground-Grave Period (Glob³), Type I 3a) whereas fig. 4 is a Swedish boat-axe. This latter appears to belong to Oldeberg's Group E, and must in any case be regarded as of one of the later Swedish types.

Four times previously have Swedish battleaxes been found in tumuli or graves in Jutland⁹⁻¹³) but under circumstances which did not allow of chronological conclusions. The grave from Gabøl gives for the first time an unambiguous contact between phases of the Jutland and the Swedish Single-Grave Cultures, and shows that the Late Ground-Grave Period in Jutland corresponds to the later period of the Swedish boat-axes.

C. J. Becker.

★

NOTER

¹) Haderslev Amts Museum nr. 6327—32. Beretning om undersøgelse ved museumsinspektør Hans Neumann, som venligst har stillet fundet til raadighed for fremlæggelse her i »Kuml«. ²) Nustrup sogn nr. 208. ³) P. V. Glob, *Studier over den jyske Enkeltgravskultur*. Aarbøger 1944. ⁴) J. E. Forssander, *Die schwedische Bootaxtkultur und ihre kontinental-europäischen Voraussetzungen*. Lund 1933. ⁵) Andreas Oldeberg, *Studien über die schwedische Bootaxtkultur*. Sthm. 1952, s. 9 flg. ⁶) Oldeberg, *Studien* fig. 168. — Sophus Müller, *Aarbøger*

1907, s. 103, fig. 23 = Danske Oldsager II, 489. ⁷⁾ Oldeberg, Studien, s. 43. ⁸⁾ T. J. Arne, Fornvännen 1925, s. 79, fig. 53 — Oldeberg, Studien, s. 65 og fig. 145, 185, 203 og 204. ⁹⁾ Oldeberg type D1. Nat. Mus. nr. A 17665, afbildet Glob, Danske Oldsager II, 486. ¹⁰⁾ C. A. Nordman, Aarbøger 1917, s. 299 — Forssander, Bootaxtkultur, s. 24. — Glob, Aarbøger 1944, s. 51. ¹¹⁾ Efter udgravningsberetningen (G. Sarauw 1899) var højen overpløjet, ca. 0,30 m høj og 10 m bred. Ved højbunden fandtes en grav, 2,5 m l., indtil 1,5 m br., let nedgravet i undergrunden. Øksen fandtes 0,20 m over nedgravningens bund, i niveau med den gamle markoverflade, saaledes at det ikke kan siges at være godtgjort, om der er tale om een eller to grave. Under alle omstændigheder bør graven snarest karakteriseres som »bundgrav« (C. A. Nordman, anf. st.; Forssander, anf. st.), ikke som »undergrav« (jfr. DO II, 486). ¹²⁾ Glob, Aarbøger 1944, s. 51. Forhist. Mus. Aarhus 5267. ¹³⁾ Priv. saml. ¹⁴⁾ Oldeberg, Studien s. 210. ¹⁵⁾ Ekholm, Fornvännen 1921, s. 54. — Forssander, Bootaxtkultur — Axel Bagge, Fagervik. Acta Archaeologica XXII, s. 106 flg. ¹⁶⁾ N. Åberg, Prähist. Zeitschrift 1917, s. 36 flg. — G. Ekholm, Fornvännen 1922, s. 148 flg. — N. Åberg, Kulturmotsättningar i Danmarks stenålder (1937), s. 87 flg.